

PLAUTILLA, SUDBINA JEDNE PRINCEZE

MARIJA BUZOV
Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68
HR 10000 Zagreb
marija.buzov@iarh.hr

UDK: 904:730](497.5 Solin)"652"
73.041.5(497.5 Solin) "-05/-04"
Stručni članak
Professional paper
Primljeno / Received: 2008-03-19

Područja antičkog Ilirika, uz opće jedinstvene vrijednosti antičke kulture imaju, svako za se, i osobne povijesne, geografske i kulturne značajke. Među najzanimljivije spomenike koji se danas čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu su baza za kip carice Plautille s natpisom iz Siska, dvije glave iz Solina koje pretpostavljamo prikazuju tragičnu princezu i Karakalinu zaručnicu, kasniju caricu Fulviju Plautillu te nekoliko primjeraka novca na kojima je prikazana Plautilla. Natpis na bazi za kip princeze i carice Fulvije Plautille, jedan je od rijetkih sačuvanih koji je sadržavao njezino ime.

Plautilli možemo najvjerojatnije pripisati dvije izvanredne glave iz Salone, vrhunske kvalitete koje zacijelo nadmašuju sve kreacije toga vremena iz čitavog Rimskog Carstva. Primjerci novca iz Arheološkog muzeja u Zagrebu pokazuju različite tipove frizura. Što se tiče Plautillinih frizura, valja istaknuti jedan kuriozum. Takav tip frizure javlja se u dijelu sjeveroistočne Hrvatske i na južnom rubu panonskog bazena, a predstavlja specifično djevojačko češljanje. Jesu li takve frizure u panonskoj nizini zaostatak rimskog kulturnog dobra, odbljesak kulture rimske vladajuće klase ili je to možda još starija tradicija, tradicija autohtonog življa koje Rimljani osvajanjem Panonije tu zatiču? To je pitanje na koje danas ne možemo odgovoriti, no pretpostavljamo da ta frizura pripada onim rimskim tekovinama, koje su Hrvati tu zatekli i prihvatili te predstavlja uvjerljiv primjerak za kontinuitet jedne kulturne pojave.

KLJUČNE RIJEČI: *natpis, Siscija, Salona, Severi, skulptura, Plautilla*

Područja antičkog Ilirika, odnosno rimskih provincija Dalmacije i Panonije, uz opće jedinstvene vrijednosti antičke kulture imaju, i osobne povijesne, geografske i kulturne značajke. Među najzanimljivije spomenike koji su pohranjeni u Arheološkom muzeju u Zagrebu su baza za kip carice Plautille s natpisom iz Siska te dvije glave iz Solina (*Salona*) koje pretpostavljamo prikazuju tragičnu princezu i Karakalinu zaručnicu, kasniju caricu Fulviju Plautillu. Iako se nije sačuvalo mnogo spomenika koji prikazuju Plautillu, njezina sudbina¹ zacijelo jest jedna od zanimljivijih crtica iz razdoblja antike.

S područja grada Siska, nekadašnje rimske Siscije (*Siscia*) poznato je nešto više od šezdesetak natpisa, a broj je više nego skroman s obzirom na ulogu i značaj koji je Siscija imala. Usporedivši taj broj s brojem natpisa, njih oko 1700, koji potječu iz užeg gradskog područja Salone, nameće se zaključak, već po računu statistike da je u Sisciji bilo mnogo manje natpisa te da je rušenje toga grada bilo temeljito.² Kameni s natpisima, kao izrazito prikladan građevinski materijal, uvelike su rabili već i u antici, pogotovu nakon pobjede kršćanstva, a i u kasnijim postantičkim

¹ Riječ sudbina u hrvatskom jeziku označava stanje koje je komu suđeno rođenjem, koje se neizbježno dogodilo, koje se događa ili će se dogoditi nekome, koje mu je određeno samim njegovim postojanjem u stvarnim okolnostima bez

obzira na to je li to dobro ili zlo, koje se ne može mimoći, zaobići, odstraniti; udes, kob, fatum (*Rječnik hrvatskog jezika*, 2000, 1193).

² M. ZANINOVIĆ, 1981, 201.

razdobljima, o čemu svjedoče i dokumenti.³ Kasnija naselja, obnavljana na položajima antičkih naselja, gotovo uvijek su brisala staro, a mramorni spomenici ili mramor s natpisima upotrebljavani su za gradnju kao izvrsna sirovina u vapnenarima. I Siscija nije bila pošteđena od ovog usuda, posvuda poznatog i nažalost tako često temeljitog.⁴ No ipak sačuvani natpisi daju nam zanimljive i pouzdane podatke o različitim oblicima života antičkoga grada. Iako su natpisi ponešto jednostrani, sliku nam dopunjuju i natpisi nađeni drugdje u Panoniji, i širom Carstva, a u kojima se spominje *Siscia* ili njezini stanovnici.⁵ Najviše je natpisa, i to njih dvadeset i pet, posvećeno različitim božanstvima, a ti sačuvani natpisi daju nam uvid u panteon antičke Siscije i slojevitost dedikanata ovih natpisa, od državnih službenika, preko orijentalaca do domaćih seoskih ili robovskih žitelja s posvetama odgovarajućim božanstvima svojih staleža.⁶

Za cara Komoda (180. - 192.), u Panoniji *Superior, Legatus Augusti pro praetore* bio je Septimije Sever (*L. Septimius Severus*), rodом Afrikanac. Nakon borbi uzurpatora za carski tron, na aprilske ide (13. travnja 193.) legija XIV *Gemina Martia Victrix* u logoru u Karnuntumu (*Carnuntum*) proglasila je Septimija Severa carem (193. - 211.), iako je on to odbijao.⁷ Osiguravši provincije u svojem zaleđu Sever je krenuo u Rim, oslonivši se samo na panonske legije jer nije imao vremena skupljati vojsku. Za upravitelja Panonije u Karnuntumu ostavio je sina Karakalu. Septimije Sever tako postaje prvi od upravitelja Panonije koji je uzdignut na carski tron.⁸ Uzdignućem Septimija Severa na carski tron, u Panoniji su se zbili važni događaji. Opustošena markomanskim ratovima, Panonija se gospodarski počela oporavljati, i to posebice u logorima legija i gradovima na limesu, a neki su gradovi zacijelo i posebno nagrađeni. Karnuntum i Akvinkum (*Aquincum*) godine 194. uzdignuti su na rang kolonije, a Siscija, kolonija još od Vespazijana počašćena je imenom *Septimia* - CIL III, 4193 – *Colonia Septimia Siscia Augusta* ili kraće *Colonia Septimia*.⁹ Iako ništa ne znamo pouzdano, pretpostavljamo da je Siscija morala učiniti Septimiju Severu neku uslugu,¹⁰ što je zacijelo imalo velikog utjecaja na sudbinu grada, a značilo je velike promjene, možda u financiranju i uređenju.¹¹ U Sisciji se također pojavljuje ime (gentilicij) *Septimius*, što ukazuje na dodjeljivanje građanskoga prava.¹² S građanskim ali i drugim povlasticama te oporavkom cijele Panonije, napreduje i Siscija te se urbanistički širi i na desnu obalu Kupe.¹³

Septimije Sever 197. godine odlazi u rat protiv Parta u Mezopotamiju te na Istoku ostaje sve do 202. godine. Te godine u proljeće vraća se u Rim na proslavu *decenalia*, a na povratku, prolazi kroz Meziju i Panoniju posjetivši logore, što spominje Herodijan.¹⁴ Cijeli se kraj pripremao za posjet cara, popravljane su ceste kroz Panoniju, Norik i Retiju, a grade se nove i reprezentativne zgrade te popravljaju i posebno ukrašavaju stare zgrade.¹⁵ Trasu puta kojom je car išao ne znamo, ali možemo sa sigurnošću tvrditi da su car i carska obitelj posjetili Sisciju. Naime, u pratnji se nalazila i Karakalina zaručnica Fulvija Plautilla, kći pretorijanskog prefekta

³ A. HORVAT, 1954, 94-95; J. ŠAŠEL, 1984, 703.

⁴ M. ZANINOVIĆ, 1981, 201.

⁵ Natpisi iz Siscije iz ranijeg su vremena negoli u ostaloj Panoniji, gdje su pretežito iz vremena Severa. Vidi: A. MÓCSY, 1974, 230, 315. O epigrafskoj baštini vidi: J. ŠAŠEL, 1974, 714-718.

⁶ M. ZANINOVIĆ, 1981, 201.

⁷ SHA, *Vita Severi*, 5.1.

⁸ N. MILLER, 1956, 3 i d.; J. FITZ, 1962, 89-92; J. FITZ, 1980a, 127; M. ŠAŠEL KOS, 1986, 256, 360.

⁹ M. FLUSS, 1927, 362; A. MÓCSY, 1962, 602; J. FITZ, 1980b, 152; M. ŠAŠEL KOS, 1986, 382; I. BOJANOVSKI, 1988, 334.

¹⁰ A. MÓCSY, 1962, 599.

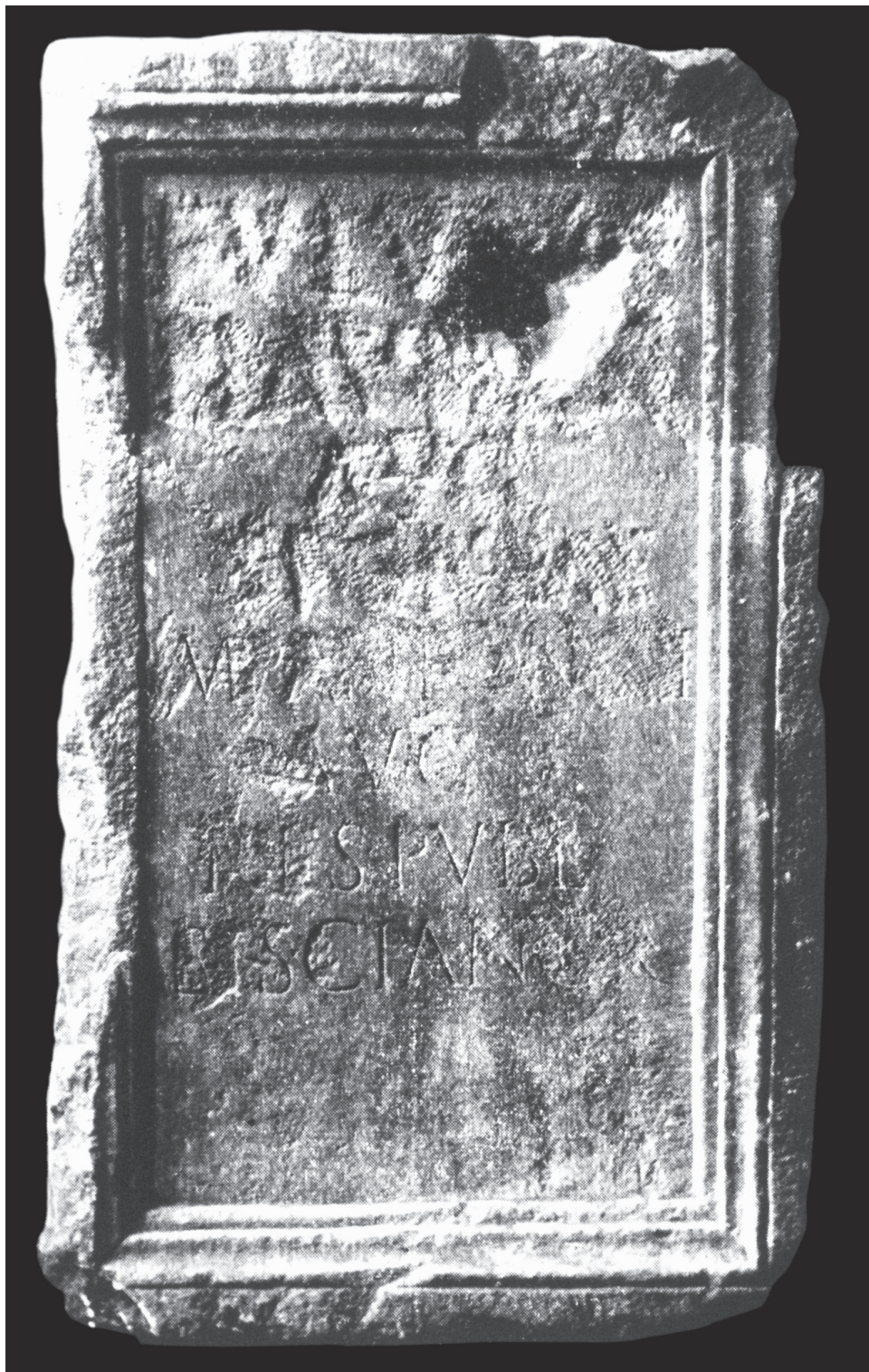
¹¹ Ako možemo uspoređivati s podacima iz Savarije o novom financijskom poslovanju što nam potvrđuju *Kalendarium Septimianum*, A. MÓCSY, 1974, 219.

¹² L. BARKÓCZI, 1964, 260.

¹³ S. VRBANOVIĆ, 1981, 189.

¹⁴ HEROD. 3.10.1.

¹⁵ N. MILLER, 1956, 19; J. ŠAŠEL, 1974, 737.

Sl. 1. Baza s natpisom za kip carice Fulvije Plautile.

Fig. 1. Base of the statue of the empress Fulvia Plautilla with an inscription.

Gaja Fulvija Plautijana (*C. Fulvius Plautianus*), o čemu nam svjedoči natpis iz Siscije. S obzirom na počasni naslov koji nosi Siscija – *Septimia*, kao i točno datiranu posvetu, gotovo je izvjesno da je Septimije Sever posjetio Sisciju. Nakon posjeta cara, pa sve do kraja njegove vladavine (211.) u cijeloj provinciji vlada mir, stabilnost te gospodarski napredak.

Spomenuti natpis nalazi se na bazi za kip koja je pronađena u drugoj polovici 18. st. u Sisku, pri kopanju temelja za kapelu Sv. Kvirina na tadašnjem katoličkom groblju, a bila je uzidana na vanjskoj strani sjevernoga zida iste kapele. Taj natpis posvetnog karaktera iz Siska posebno je zanimljiv, jer spominje Fulviju Plautillu (*Fulvia Plautilla*), tragičnu zaručnicu i ženu Karakalinu (211. - 217.) (Sl. 1):

[FVLVIAE]	<i>Fulviae</i>
.....	
[PLAVTILLAE]	<i>Plautillae</i>
.....	
[AVG]	<i>Aug(ustae)</i>
.....	
[SPONSAE]	<i>Sponsae</i>
.....	
5 IMP ANTONINI	<i>5 imp(eratoris) Antonini</i>
AVG	<i>Aug(usti)</i>
RES · PVBL ·	<i>respubl(ica)</i>
SISCIANORVM ¹⁶	<i>Siscianorum</i>

Natpis se nalazi na bazi od bijelog mramora za kip princeze i kasnije carice Fulvije Plautille koji je dala postaviti siscijska gradska općina (*respublica Siscianorum*) u njezinu čast, a povodom ženidbe Karakaline Plautillom. Da je to potpuno izvjesno potvrđuje se na natpisu gdje se označava kao *sponsa* i *Augusta*. Natpis je datiran u 202. godinu.¹⁷ Fulvija Plautilla, punim imenom Publija Fulvija Plautilla (*Publia Fulvia Plautilla*) udala se za Marka Aurelija Antonina Karakalu, starijeg sina cara Septimija Severa, 9. - 15. travnja 202. godine.¹⁸ Naslov *Augustae* Fulvija Plautilla možda je nosila otprije, još od zaruka, na što upućuje i sintagma u natpisu – *Augusta sponsa imperatoris Antonini*. Karakala odmah nije mario za nju, a dvije godine kasnije, Karakala je dao smaknuti njezina oca Gala Fulvija Plautijana, a razvedena Fulvija je prognana na otok Liparu. Kad je nakon smrti svojega oca zasjeo na tron, 211. godine Karakala je dao Fulviju umoriti. Nad njom je izrečena *damnatio memoriae*, na što upućuje brisanje njezina spomena u natpisima te uklanjanje njezinih spomenika. Nakon smaknuća, spomenik iz Siscije, odnosno dio natpisa s njezinim imenom su otukli, a kip najvjerojatnije uklonili. Ovaj siscijski natpis rječito govori i o karakteru ovog poznatog cara. Ovo je jedan od rijetkih sačuvanih natpisa počasnoga karaktera iz Siscije, a Siscijci su u znak zahvalnosti caru Septimiju Severu, ovim natpisom odali počast i carevu najbližem suradniku Plautijanu.¹⁹ On je također i jedan od rijetkih sačuvanih natpisa koji je sadržavao Plautillino ime.²⁰

¹⁶ *CIL* III, 3968=10850; J. BRUNŠMID, 1906-1907, 161, BR. 278; V. HOFFILLER – B. SARIA, 1938, 258, br. 560; J. FITZ, 1959; J. ŠAŠEL, 1974, 715, BR. 6; M. ZANINOVIC, 1981, 206; M. ŠAŠEL KOS, 1986, 384; M. BUZOV, 2000, 250; H. GRAČANIN, 2004, 21-22.
U natpisu (.....) = radirano.

¹⁷ Šašel datira natpis u 178/180. Riječ je o pogrešci koja se odnosi na Komodovu ženu Brutiju Krispinu koja je doživjela sudbinu sličnu Plautillinoj.

¹⁸ D. KIENAST, 1996, 165.

¹⁹ A. MÓCSY, 1974, 219; J. BRUNŠMID, 1906/7, 141-142.

²⁰ E. STEIN, 1910c, 285.

Tko je bila Fulvija Plautilla? Datum Plautillina rođenja nije nam poznat, dok joj je djetinjstvo zacijelo bilo uobičajeno za dijete uglednika i moćnika.²¹ Prema izvorima, Plautilla je dobivala poduku u znanosti i raznim korisnim umijećima, posebice u glazbi i plesu, što najvjerojatnije ukazuje na to da ju je otac zarana pripremao za udaju u carsku obitelj.²² Dion Kasije govori kako je Plautijan ustrajao na tome da joj isključivo eunusi budu sluge i učitelji u glazbi i drugim umjetnostima.²³ Dakle, to je vrijeme kad je Plautijan zacijelo imao zavidan utjecaj i položaj u državi pa se može pretpostaviti da je doba Plautillina djevojaštva trajalo u 190-tim godinama. Prema tome držimo da se Plautilla rodila u drugoj polovici 180-tih godina te da je otprilike bila Karakalina vršnjakinja ili možda nešto starija.²⁴ Plautijan je na svoju kćer najvjerojatnije gledao kao na sredstvo za ostvarenje vlastitih političkih ambicija koje će ga kasnije i stajati glave, no ipak je postigao cilj da je Septimije Sever zatražio Plautillinu ruku u ime svoga sina Karakale,²⁵ pa držimo da je iz tog vremena potjecao i siscijski natpis (*sponsa*). Cara je na taj čin potakla, navodno i želja da ukroti mladića poznata po neobuzdanom ponašanju.²⁶ Vjenčanje je uslijedilo 9. - 15. travnja 202. godine.²⁷ Plautilla je službeno dobila naslov *Augustae*, a nosila ga je još kao zaručnica što potvrđuje i siscijski natpis, dok je njezin otac postao tast i rođak careva, tj. Septimija Severa i Karakale (*socer et consocer Augustorum, necessarius Augustorum*, odnosno *adfinis Augustorum*) te je imenovan i konzulom za 203. godinu.²⁸

Prema zapisu suvremenoga povjesnika, koji je kao senator nazočio svadbenoj svečanosti, Plautillin miraz dostajao je za pedeset žena kraljevskoga dostojanstva. Darovi su se javno nosili od glavnoga trga do palače, a zatim su najugledniji uzvanici pribivali svečanome objedu, na kojemu su uživali u kraljevskoj i u barbarskoj, vjerojatno istočnjačkoj raskoši, dok su se na jelovniku nudila ne samo uobičajena kuhana hrana, već i sirova kao i žive životinje.²⁹ Brak Plautille i Karakale nije od početka bio uspješan i sretan, no Karakala je na njega bio prinuđen očevom voljom, a osim toga je mrzio Plautijana koji se prema njemu odnosio svisoka i pokudljivočki.³⁰ Zbog toga je prezirao i zapostavljao Plautillu te joj otvoreno pokazivao neprijateljstvo. Odbijao je spavati i jesti s njome i često prijetio da će ubiti i nju i njezina oca čim preuzme punu carsku vlast.³¹ U početku su se jedva podnosili, no kasnije čini se da niti Plautilla nije voljela Karakalu te ga je omalovažavala. Nesklon je izvor, doduše, naziva besramnim stvorenjem - ἀναίδεστᾶτη ὄνσα.,³² no to je vjerojatno više odraz opće netrpeljivosti prema njezinu ocu, negoli prema njoj samoj.³³ U takvome je ozračju Plautilla mogla računati jedino na očevu potporu. Redovito se znala požaliti ocu na mužev postupak, no time je dodatno poticala razdor između Plautijana i Karakale, jer je prefekt pretorija bio sve nesnošljiviji prema mladome zetu.³⁴ U *Vita Antonini Caracalla* kaže se da je Karakala zamrzio Plautijana zbog njegove okrutnosti – *Plautiani odium crudelitatis causa concepit*.³⁵ Rasplet se dogodio nakon nepune tri godine. Septimije Sever je 22. siječnja 205. godine Plautijana smijenio i pogubio pod optužbom da je težio za carskom vlašću i snovao smrt vladajućoj carskoj obitelji.³⁶ Kad se ovo odigralo, navodno je netko iščupao

²¹ H. GRAČANIN, 2004, 77.

²² DIO.CASS. 75.14.5.

²³ DIO.CASS. 75.14.5. O odgoju ženske djece u rimskome društvu usp. L. FRIEDLAENDER, 1934, 231-237.

²⁴ Karakala se rodio 4. travnja najvjerojatnije 188. godine, D. KIENAST, 1996, 162.

²⁵ DIO.CASS. 75.15.2.; SHA, *Vita Severi*, 14.8.

²⁶ HEROD. 3.10.5.

²⁷ D. KIENAST, 1996, 165.

²⁸ E. STEIN, 1910a, 273-274; D. KIENAST, 1996, 165.

²⁹ DIO.CASS. 76.1.2.

³⁰ DIO.CASS. 76.3.1.

³¹ HEROD. 3.10.8.

³² DIO.CASS. 76.3.1.

³³ HEROD. 3.12.3.

³⁴ DIO.CASS. 76.2.5.; HEROD. 3.10.8.

³⁵ SHA, *Vita Antonini Caracalla*, 1.7.

³⁶ E. STEIN, 1910a, 274-276; M. FLUß, 1923, 1976; M. CARY i H.H. SCULLARD, 1974, 496.

nekoliko dlačica iz brade mrtvoga Plautijana i odnio ih Plautilli i Juliji Domni, supruzi Severovoj i majci Karakalinoj, prouzročivši kod prve jad, a kod druge radost.³⁷ To je očit pokazatelj da je Plautijan uspio protiv sebe izazvati i Severovu ženu. Nad Plautijanom je potom izrečena *damnatio memoriae*, posjedi su mu zaplijenjeni, a rođaci i prijatelji izloženi progonu. Njegova su djeca, sin Gaj Fulvije Plaut Hortenzijan i kći Fulvija Plautilla, od koje se Karakala smjesta razveo i kojoj je bio oduzet naslov *Augustae*, prognani na Liparu, otok osamdesetak kilometara udaljen od Mesane (današnja Mesina).³⁸

Karakala je na svaki način pokušavao postići Plautillino umorstvo, ali su ona i njezin brat u progonstvu mogli živjeti u relativnoj sigurnosti.³⁹ Herodijan⁴⁰ spominje da su na raspolaganju imali dovoljno sredstava za ugodan život, dok Dion Kasije⁴¹ kaže da su živjeli u stalnome strahu i bijedi, bez obilja u životnim potrepštinama. Ipak, Karakalina je osvetoljubivost i mržnja došla na svoje odmah nakon smrti Septimija Severa (4. veljače 211.). Još u istome mjesecu u kojemu je nastupio na tron dao je ubiti i Plautillu i njezina brata, ujedno naredivši da se izbriše svaka uspomena na njih.⁴² Plautilli tada zacijelo nije bilo ni dvadesetpet godina. Osudi nije izmakao niti natpis iz Siscije, spomen na vremena kad je Plautilla uživala u najvišim počastima.

Salona je svojom spomeničkom baštinom ostavila izuzetan trag u antičkoj kulturi (*Colonia Martia Iulia Salona*), u kojima prepoznajemo primjere visoko kvalitetnog, reprezentativnog rimskog graditeljstva kao što su višeslojne fortifikacije, forum, teatar, amfiteatar, terme i dr. *Salona* je bila glavni grad provincije Dalmacije, u njoj je stoljećima stolovao carski namjesnik, pa je i za očekivati da je uređenju grada, kao metropole, bila posvećena osobita pozornost. *Salona* je podarila više tisuća natpisa, među kojima i znatan broj grčkih. U pogledu materijalne kulture provincija Dalmacija, odnosno njezina metropola *Salona* ostvarila je izuzetnu razinu kako na području umjetničkog stvaralaštva (graditeljstvo, skulptura, mozaik, umjetnički obrt), tako i u bogatstvu i raznorodnosti kultova koji slijede klasične tradicije i koncepcije, no nastavljaju i autohtona vjerovanja.

Razdoblje Severa u našim krajevima važno je u razvoju skulpture. Kroz izvjesno vrijeme zadržavaju se tendencije koje su se manifestirale u kasnoantoninovskom razdoblju, a ponovno dolazi u prvi plan ranije karakteristična pojava obiteljske propagande careva, no uočava se ukrućivanje i ogrublјivanje prethodnih oblika, detalja i šablonizacije pikturalnih efekata, ali se u najboljim ostvarenjima javljaju izuzetno kvalitetne i profinjene skulpture.⁴³ Septimije Sever se još uvijek drži antoninskih formula, dok njegova supruga Julija Domna stvara svoje tipove frizura.⁴⁴

Septimije Sever je promijenio i već uhodani sustav izbora careva izvan vlastite bliže obitelji (koji je bio prekršio Marko Aurelije podigavši vlastitog sina Komoda na carski tron), afirmirajući svoje sinove Karakalu i Getu, podizanjem počasnih natpisa i kipova, o čemu svjedoče brojni natpisi iz naših krajeva, o količini truda uloženog u carsku obiteljsku propagandu.⁴⁵ Na području Republike Hrvatske iz razdoblja Severa nema mnogo portreta, no ima ih nekoliko koji su posebno važni i izuzetno kvalitetni.

Riječ je o dva portreta vrhunske kvalitete koji nedvojbeno nadmašuju sve kreacije toga vremena iz čitavog Rimskog carstva, a mogli bi ih pripisati Karakalinoj supruzi Plautilli. Prvi

³⁷ DIO.CASS. 76.4.4.

³⁸ DIO.CASS. 76.6.3.; HEROD. 3.13.3., 4.6.3. ima neprecizno Siciliju kao mjesto progona. Usp. E. STEIN, 1910a, 277, 1910c, 288; P. von ROHDEN 1896, 2442.

³⁹ HEROD. 3.13.2.

⁴⁰ HEROD. 3.13.3.

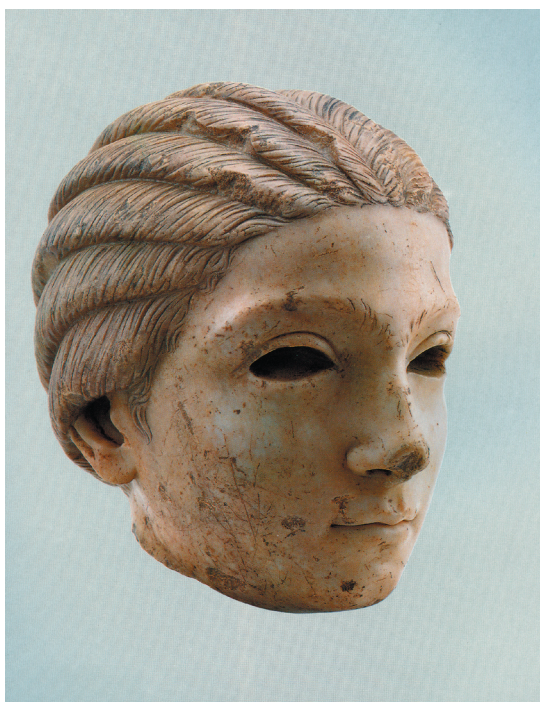
⁴¹ DIO.CASS. 76.6.3.

⁴² DIO.CASS. 77.1.1.; HEROD. 4.6.3.; Usp. E. STEIN, 1910b, 278; 1910c, 288; P. von ROHDEN, 1896, 2444.

⁴³ N. CAMBI, 1987, 56; N. CAMBI, 1991, 105.

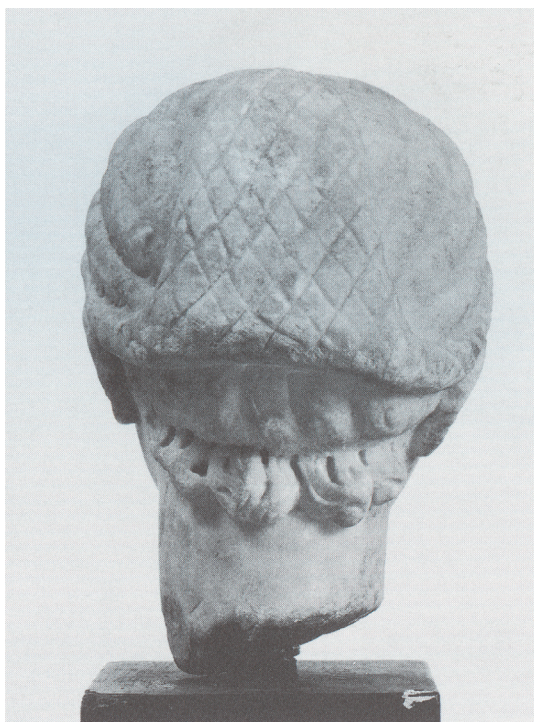
⁴⁴ N. CAMBI, 1991, 105.

⁴⁵ N. CAMBI, 1987, 56.

Sl. 2-5. Glava Plautille (?), žene cara Karakale, prvo desetljeće 3. st.

Fig. 2-5. Head of Plautilla (?), the wife of emperor Caracalla, the first decade of the 3rd century.

Sl. 6-9. Glava Plautille, žene cara Karakale, prvo desetljeće 3. st.

Fig. 6-9. Head of Plautilla, the wife of emperor Caracalla, the first decade of the 3rd century.

portret ima karakterističnu frizuru koja je podijeljena poput kriški dinje (tzv. Melonen tip frizure), omogućujući tako fini i razrađeni kolorističko-plastički tretman, dok su težnju za kolorizmom pojačavale i oči od staklene paste koje su, na žalost, ispale.⁴⁶ Kriške na zatiljku su sakupljene u punđu, dok su kratki i kovrčasti pramenovi plitko profilirani otraga ispod kriški i sa strana, ispred ušiju (Sl. 3-5), a na taj način oblikovane frizure dugo su nosile djevojke prije udaje (5. st. pr. Kr. pa sve do 3. st. po Kr., kad se prestaje pojavljivati).⁴⁷ Glava je vrlo dobro očuvana osim manjih površinskih oštećenja nosa, brade, desnog obraza, lijevog uha i na kosi. Ovaj se portret nešto razlikuje od Plautilline frizure na novcu, pa postoje stanovite sumnje u pogledu pouzdane interpretacije.⁴⁸ Prvi portret izveden je savršeno precizno u oblikovanju svih detalja, dok mekoća i profinjenost modelacije ukazuju na vrhunsko majstorstvo te rafiniranost kipara koji je uspio udahnuti životnost i gotovo eteričnu produhovljenost⁴⁹ (Sl. 2). Iako je ova glava često nazivana prema mjestu nalaza "Solinjanka" ili "Salonitanka," nemamo nikakvih podataka o okolnostima nalaza. Glava potječe iz nekadašnje zbirke V. Solitra,⁵⁰ a datira se u početak 3. st. po Kr. Eteričnoj produhovljenosti pridonosi i transparentnost fino uglaćanog bijelog mramora osobito izražena na širokim plohama lica, sa svijetložutom patinom, što podsjeća na prozračnost alabastera.⁵¹ Iako ova glava podsjeća na Silaniov prikaz pjesnikinje Korine, ili pak na tzv. Malu Herkulanku,⁵² no čini se da je uz neke manje razlike, riječ o istoj frizuri kao i kod Plautille, pa držimo da je možda ipak riječ o mladenačkom portretu princeze i kasnije carice Plautille. Takvu mogućnost atribucije dali su B. Andreae i K. Fittschen.⁵³ Takvoj se pretpostavci opirao Sh. Nodelmann, uspoređujući ovu glavu s Plautillinim portretima na novcu te nalazeći razlike u oblikovanju nekih detalja, posebice kose.⁵⁴ Ovo razmišljanje navodi na pitanje jesu li svi tipovi i varijante portreta carica i careva zabilježene na novcu? Likovi na novcu nastajali su na temelju monumentalnih portreta i vjerno su odražavali izgled i frizuru, što je značilo i tip izvornika, no svi ipak nisu morali biti zabilježeni u emisijama.⁵⁵

Prema Cambiju, "teško je pretpostaviti da su novci pratili svaki službeni portret i tako omogućili proučavanje svih varijanta iste frizure, jer ih je zacijelo bilo više pa ih stoga ne bi trebalo pripisivati nekim drugim osobama". No, čini nam se, da pretpostavku B. Andreae, N. Cambija, A. Rendića-Miočevića ipak ne treba olako odbaciti, a tome u prilog govori "izvanredna umjetnička kvaliteta, jednostavnost i suptilnost modelacije, koja je protkana kontrastiranjem kolorističkih i plastičkih detalja sa zrcalno glatkim površinama, što također može biti jedan od razloga da se ova glava pripiše Karakalinoj supruzi".

Drugi portret, također izuzetne umjetničke kvalitete, koji se može s većom vjerojatnošću pripisati Plautilli, također potječe iz Salone, no bez bližih podataka o okolnostima nalaza (Sl. 6). U odnosu na okomitu os vrata glava je neznatno nagnuta i okrenuta udesno.⁵⁶ Frizura je prilično različita od prethodnog portreta, i poznata je s prikaza na novcu.⁵⁷ Kosa je raščlanjena dijagonalno začešljanim kriškama, koje se međusobno križaju, dok se najdonja kriška iza ušiju pretvara u široku pletenicu, po površini raščlanjenu urezima u obliku sitnih mrežasto

⁴⁶ N. CAMBI, 1987, 56; N. CAMBI, 1988, 222; N. CAMBI, 1991, 107.

⁴⁷ B. VIKIĆ-BELANČIĆ, 1957, 39-40, br.1, T. IV, 1a,b,c; A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1987, 213.; N. CAMBI, 1988, 102 i d.

⁴⁸ N. CAMBI, 1988., N. CAMBI, 1991, 109, bilj. 416.

⁴⁹ A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1987, 213.

⁵⁰ I. PEDERIN, 1985, 142; LJ. KRMPOTIĆ, 2002, 216.

⁵¹ A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1987, 213.

⁵² M. BIEBER, 1967, 1976, sl. 751-752.

⁵³ B. ANDRAE, 1973, 275, sl. 113; K. FITTSCHEN, H. B. WIGGERS-M. WEGNER, 1971, 1978, 146.

⁵⁴ SH. NODELMANN, 1983, 113, bilj. 36.

⁵⁵ N. CAMBI, 2000, 68.

⁵⁶ A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1987, 213; N. CAMBI, 1988, 224, 226; A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1993, 135 i d., br. 120.

Sl. 10. Av. *PLAVTILLAEAVGVSTAE* (RIC 360; COHEN IV² 247)

Rev. *CONCORDIAE*

Fig. 10. Obv. *PLAVTILLAEAVGVSTAE* (RIC 360; COHEN IV² 247)

Rev. *CONCORDIAE*

Sl. 11. Av. *PLAVTILLAEAVGVSTAE* (RIC 359; COHEN IV² 247)

Rev. *CONCORDIAAVGG*

Fig. 11. Obv. *PLAVTILLAEAVGVSTAE* (RIC 359; COHEN IV² 247)

Rev. *CONCORDIAAVGG*

raspoređenih rombova (Sl. 7-9).⁵⁸ Pletenica je na zatiljku presavijena i ne dotičući vrat, što je inače običaj za takav tip frizure, odmah se, postajući sve užom, uzdiže prema tjemenu, dok prema vratu slobodno visi nekoliko jače profiliranih pramenova, pa gledana odostrag pletenica izgleda kao da je umetnuta u mrežicu (Sl. 8).⁵⁹ Tip frizure toga portreta razlikuje se od Plautillina II. tipa na novcu samo po načinu na koji pletenica izlazi iz posljednje kriške.⁶⁰ Na salonitanskoj glavi pletenica se formira iz prve kriške koja se odvaja od čela, dok se na novcu ona prelama iz druge,⁶¹ ali postoji pouzdana potvrda da se savija i iz prve.⁶² Postoji još i manja razlika u odnosu spram frizuri, a ta je što pletenica na novcu najprije pada niže na vrat da bi se savinula, dok se na salonitanskoj glavi odmah po izlasku iz kriške presavija, s tim što na vrat padaju samo odvjerci pramenova.⁶³ Ovaj portret prije nije bio pripisivan Plautilli,⁶⁴ no s obzirom na veliku sličnost frizure na novcu i na ovom portretu, kao i na fizionomijsku sličnost, gotovo je izvjesno da mramorni portret doista prikazuje tragičnu princezu. Takav oblik frizure utvrđen je i na portretu iz Vatikana (Sala dei Busti, 300) te na osnovi komparacije s prikazima na novcu, pripisana je Plautilli,⁶⁵ a tu identifikaciju podržavaju već spomenuti istraživači H. B. Wiggers,⁶⁶ K. Fittschen⁶⁷ i Sh. Nodelman.⁶⁸ Različitost između salonitanske glave i vatikanske je ta što na sredini salonitanske glave razdjeljak nije ravan, već se kriške križaju u cik-cak crti. Obje varijante nažalost nije moguće provjeriti na novcu zbog strogog profila takvog prikaza. Čini se, da je na nekim glavama trećeg tipa portreta, kao što je onaj iz Getty Museuma itd.,⁶⁹ kosa razdvojena na isti način kao i na našoj glavi, pa nam ta okolnost daje pravo pretpostaviti kako nije u pitanju varijanta, nego izvorni način češljanja. S obzirom na velike sličnosti profila glave i onoga

⁵⁷ J. BRUNŠMID, 1904-1911, 40, br. 77, sl. 77.

⁵⁸ A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1993, 135, br. 121.

⁵⁹ A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1993, 135, br. 121.

⁶⁰ N. CAMBI, 1991, 110.

⁶¹ H. B. WIGGERS – M. WEGNER, 1971, T. 28c.

⁶² H. B. WIGGERS – M. WEGNER, 1971, T. 28d.

⁶³ N. CAMBI, 2000, 69.

⁶⁴ M. GORENC, 1952, XXVIII; B. VIKIĆ-BELANČIĆ, 1957, 41 i d.

⁶⁵ J. MEISCHNER, 1964, 83, T. 59.

⁶⁶ H. B. WIGGERS – M. WEGNER, 1971, 120 i d. T. 29 a i d.

⁶⁷ K. FITTSCHEN, H. B. WIGGERS – M. WEGNER (recenzija), 146.

⁶⁸ SH. NODELMANN, 1983, 113 i d.

⁶⁹ SH. NODELMANN, 1983, sl. 1, 2 itd.; J. CHAMAY - J. FREL - J. L. MAIER, 1983, 185, T. 40, 40a, 40b.

Sl. 12. Av. PLAVTILLAAVGVSTA

(RIC 363b; COHEN IV² 247)

Rev. CONCORDIAAVGG c. 201-205.

Fig. 12. Obv. PLAVTILLAAVGVSTA (RIC 363b; COHEN IV² 247)

Rev. CONCORDIAAVGG c. 201-205.

Sl. 13. Av. PLAVTILLAEAVGVSTAE

(RIC 361; COHEN IV² 247)

Rev. CONCORDIAEAEETERNAE c. 202.

Fig. 13. Obv. PLAVTILLAEAVGVSTAE

(RIC 361; COHEN IV² 247)

Rev. CONCORDIAEAEETERNAE c. 202.

na novcu, očito je kako ima dovoljno razloga portret atribuirati Plautilli. Što se tiče stilističke interpretacije valja naglasiti "određeni realizam, što ga naglašava i pomalo sjetni pogled, dok modelaciju karakteriziraju blagi prijelazi lišeni jačih kontrastiranja glatkih i razigranih detalja". Ovaj portret pouzdano je nastao u vremenu vladavine Severa, dakle datira se u početak 3. st. po Kr. i sa sigurnošću ga možemo pripisati Karakalinoj supruzi, carici Plautilli.

Razlike između salonitanskih portreta su stilske i koncepcijske. Prvi portret stanovitom idealizacijom i dostojanstvom želi iskazati sigurnost, ponos i ljepotu, ali i radost mlade princeze i zaručnice budućeg cara, dok se kod drugog uočava realistički tretman te sjetni, "pomalo tužni izraz koji izravno vodi do turobnosti i tjeskobe, što su toliko karakteristične za portrete koji će se izrađivati nekoliko desetljeća kasnije". Drugi portret izražava zamišljenost i sjetu, ali i neizvjesnost koje kao da navješćuju tragičnu sudbinu mlade žene prijestolonasljednika. Taj dojam neveselih emocija još više naglašava lagano, patetično nakrivljena glava prema desnom ramenu. Oba salonitanska portreta predstavljaju izuzetne primjerke umjetnosti prvog desetljeća 3. st., a uspoređujući vatikanski portret i drugi salonitanski, naš je salonitanski mnogo kvalitetniji, izražajniji i mekše modeliran nego spomenuti vatikanski.⁷⁰

Kovanje Plautillina novca započinje 202. godine s primjercima na kojima su prikazi zaruka i udaje za Karakalu - "Concordia" (Sl. 10), "Concordia Augg." (Sl. 11-12), "Concordiae Aeternae" (Sl. 13). "Propago Imperi" prikazuje mladi par kao lozu iz koje će Carstvo dalje rasti (Sl. 14). "Venus Felix" (Sl. 15) i "Victrix" prikazuje Plautillinu sreću i uspjeh u ljubavi, a Diana Lucifera je božica kojoj žene prinose zavjet za bračnu sreću i blagoslov u djeci. "Pietas Augustorum" (Sl. 16) sa žezlom i djetetom čini se da je primjer ljubavi koja veže obitelj, a navodi na misao, što je pak nezabilježeno u izvorima, da su Karakala i Plautilla imali dijete.⁷¹ Likovi zabilježeni na novcu nastajali su na temelju monumentalnih portreta i vjerno su odražavali izgled i frizuru, što je značilo i tip izvornika, no svi ipak nisu morali biti zabilježeni u emisijama. Sličnost frizura portreta iako ne u svim detaljima, uočljiva je i na novcu. Primjerci novca iz Arheološkog muzeja u Zagrebu pokazuju različite tipove frizura, no i pored već izrečenih sumnji,

⁷⁰ N. CAMBI, 2000, 69.⁷¹ J. GOGÉ, 1935.

Sl. 14. Av. PLAVTILLAE AVG VSTAE

(RIC 362; COHEN IV² 248, 21)

Rev. PROPAGO IMPERI 202.

Fig. 14. Obv. PLAVTILLAE AVG VSTAE

(RIC 362; COHEN IV² 248, 21)

Rev. PROPAGO IMPERI 202.

Sl. 15. Av. PLAVTILLAE AVG VSTA

(RIC 369; COHEN IV² 248, 25)

Rev. VENVS VICTRIX 202-205.

Fig. 15. Obv. PLAVTILLAE AVG VSTA

(RIC 369; COHEN IV² 248, 25)

Rev. VENVS VICTRIX 202-205.

Sl. 16. Av. PLAVTILLAE AVG VSTA

(RIC 367; COHEN IV² 248)

Rev. PIETAS AVG 203.

Fig. 16. Obv. PLAVTILLAE AVG VSTA

(RIC 367; COHEN IV² 248)

Rev. PIETAS AVG 203.

analizirajući isti, držimo da oba portreta prikazuju Plautillu. Plautillin novac pohranjen je u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a kupljen je ili darovan, za numizmatičku zbirku te potječe s različitih lokaliteta.⁷²

Što se tiče Plautillinih frizura, valja istaknuti jedan kuriozum. Iako je takav tip frizure utjecao na lokalnu modu, na što upućuju dva portreta iz Čitluka (*Aequum*) i drugi iz Bosne,⁷³ takav način češljanja javlja se i kasnije. Takva frizura javlja se u dijelu sjeveroistočne Hrvatske i na južnom rubu panonskog bazena, a predstavlja specifično djevojačko češljanje.⁷⁴ Javlja se kod hrvatskog stanovništva Slavonije, a od Nove Gradiške na zapadu, proteže se uz rijeku Savu koja čini južnu granicu, s područjem Slavanskog Broda i Županje, sve do Šida u Srijemu na granici Vojvodine. Sjeverna pak granica ide selima oko Slavonske Požege, Đakova, Vinkovaca, Vukovara do Iloka, gdje prelazi Dunav, pa tu frizuru susrećemo i kod Hrvata u Baču u Vojvodini.⁷⁵ U hrvatskim selima podunavske Baranje, javlja se i kao posebna oaza, prelazeći i na područje Mađarske, gdje je nalazimo kod nekih hrvatskih manjina.⁷⁶ Takve frizure, jedino su srodne u cjelini kao i u bitnim sastavnim dijelovima u povijesnoj baštini tek kod ženskih frizura rimskog carskog doba. Likovi carica pružaju čvrste vremenske okvire za točno datiranje pojedine pojave u češljanju, dok

⁷² Najtoplije se zahvaljujem dr. Ivanu Mirniku, muzejskom savjetniku Arheološkog muzeja u Zagrebu koji mi je dao na uvid Plautillin novac kao i fotografije.

⁷³ N. CAMBI, 1988, 227.

⁷⁴ J. RADAUŠ-RIBARIĆ, 1982, 97.

⁷⁵ J. RADAUŠ-RIBARIĆ, 1982, 97, bilj. 4.

⁷⁶ J. RADAUŠ-RIBARIĆ, 1982, 97, bilj. 5.

kamena plastika tog vremena omogućuje bližu i stvarniju predodžbu za usporedbu s recentnim materijalom. Mnoštvo podudarnosti između te dvije vremenski toliko udaljene pojave potiču da ih međusobno povežemo. Riječ je o pojavi raširenoj na prostranom području koji je zabilježen još u punom životu te o obilju varijanti kojima nalazimo srodnosti u rimskim frizurama. No, razlika između rimskih frizura i recentnih, jest što su današnje ograničene isključivo na djevojke do udaje, dok su se u rimskom svijetu tako češljale žene bez razlike na dob, čak i postarije matrone.⁷⁷ To zacijelo nameće pitanje, jesu li takve frizure u panonskoj nizini zaostatak rimskog kulturnog dobra, odbljesak kulture rimske vladajuće klase ili je to možda još starija tradicija, tradicija autohtonog življa koje Rimljani osvajanjem Panonije tu zatiču? Nažalost, to je pitanje na koje danas ne možemo odgovoriti. No, možemo pretpostaviti da je frizura koju danas nose Hrvatice, pripada onim rimskim tekovinama, koju su oni tu našli i prihvatili te predstavlja uvjerljiv primjerak za kontinuitet jedne kulturne pojave.

Analizirajući bazu s natpisom iz Siska, dvije glave iz Solina vrlo visoke umjetničke razine, novac s prikazom Plautille, možemo ustvrditi da je na našem području sačuvan spomen na tragičnu princezu i caricu Plautillu, a veza s njom i njezinom tragičnom sudbinom sačuvana je do današnjih dana kroz frizure koje se i danas nose u Slavoniji.

IZVORI

- CIL, 1873., 1902. – *Corpus inscriptionum Latinarum* III/1-2, ed. Th. Mommsen, Berlin, Supplementa 1-2, ed. Th. Mommsen, O. Hirschfeld, A. Domaszewski, Berlin.
- Dion Kasije, 1895-1901. – *Cassii Dionis Cocceiani historiarum Romanorum quae supersunt*, Ed. U.P. Boissvain, I-III, Wiedmann, Berlin.
- Herodijan, 1922. – *Herodiani ab excessu divi Marci libri octo*, ed. K. Stavenhagen, Teubner, Leipzig.
- Historia Augusta, 1965. – *Vita Severi, u: Scriptores historiae Augustae*, ed. E. Hohl, I., Teubner, Leipzig.
- Historia Augusta, 1965. – *Vita Antonini Caracalli, u: Scriptores historiae Augustae*, ed. E. Hohl, I., Teubner, Leipzig.
- Historia Augusta, 1994. – *Historia Augusta*, Antibarbarus, Zagreb.

LITERATURA

- ANDREAE, B., 1973. – Bernard Andreae, *L'art de l'ancienne Rome*, Paris.
- BARKÓCZI, L., 1964. – László Barkóczy, The Population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 16, 3-4, Budapest, 257-356.
- BIEBER, M., 1967. – Maria Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, New York. (rev. ed.)
- BOJANOVSKI, I., 1988. – Ivo Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Djela Akademije Nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 6, LXVI, Sarajevo.
- BRUNŠMID, J., 1906/1907. – Josip Brunšmid, Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu III, *Vjesnik hrvatskog arheološkoga društva*, n.s. IX, Zagreb, 81-184.

⁷⁷ J. RADAUŠ-RIBARIĆ, 1982, 103.

- BRUNŠMID, J., 1904-1911. - Josip Brunšmid, *Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu*, I, Zagreb.
- BUZOV, M., 2000. - Marija Buzov, *Topografija antičke Siscije na temelju arheološke baštine*, disertacija, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar.
- CAMBI, N., 1987. - Nenad Cambi, Rimski portret, u: *Antički portret u Jugoslaviji*, Beograd, 45-58.
- CAMBI, N., 1988. - Nenad Cambi, Razmišljanja o antičkom portretu djevojke u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, XXVI, 24, Sarajevo, 101-111.
- CAMBI, N., 1988. - Nenad Cambi, Un contributo alla ritrattistica dell'imperatrice Plautilla, *Quaderni de la ricerca*, 16, Ritratto ufficiale e ritratto privato, Roma, 221-227.
- CAMBI, N., 1991. - Nenad Cambi, *Antički portret u Hrvatskoj*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb.
- CAMBI, N., 2000. - Nenad Cambi, *Imago animi Antički portret u Hrvatskoj*, Književni krug, Split.
- CAMBI, N., 2005. - Nenad Cambi, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Književni krug, Split.
- CARY, M. – SCULLARD, H. H., 1974. - Max Cary – Howard Hayes Scullard, *A History of Rome - Down to the Reign of Constantine*, MacMillan, Hampshire – London.
- CHAMAY, J. – FREL, J. – MAIER, J.-L., 1982. - Jacques Chamay – Jiří Frel – Jean-Louis Maier, *Le monde des Césars, Portraits romains*, Genève.
- COHEN, H., 1860. - Henri Cohen, *Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain communément appelées médailles impériales*, III, Paris.
- COHEN, H., 1884. - Henri Cohen, *Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain communément appelées médailles impériales*², IV, Paris.
- COHEN, H., 1930. - Henri Cohen, *Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain communément appelées médailles impériales* 4, IV, Leipzig.
- FITZ, J., 1959. - Jenő Fitz, Der Besuch des Septimius Severus in Pannonien im Jahre 202 u. Z., *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae*, 11, Budapest, 237-263.
- FITZ, J., 1962. - Jenő Fitz, A Military History of Pannonia from Marcomann Wars to the Death of Alexander Severus (180-235), *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae*, 14, Budapest, 25-112.
- FITZ, J., 1980.a - Jenő Fitz, Administration and Army, *The Archaeology of Roman Pannonia*, A. Lengyel & Radan eds., University Press of Kentucky & Akadémiai Kiadó, Budapest, 125- 140.
- FITZ, J., 1980.b - Jenő Fitz, Population, *The Archaeology of Roman Pannonia*, A. Lengyel & Radan eds., University of Kentucky & Akadémiai Kiadó, Budapest, 141-159.
- FLUß, M., 1923. - Max Fluß, *Pauly Wissowa Real- Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* II, s.v. *Severus* 13 (L. Septimius Severus), Stuttgart, 1940-2002.
- FLUß, M., 1927. - Max Fluß, *Pauly Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* VI/2, s.v. *Siscia*, Stuttgart, 361-363.
- FRIEDLAENDER, L., 1934. - Ludwig Friedlaender, *Sittengeschichte Roms*, Wien.
- FITTSCHEN, K., H.B. WIGGERS, *Caracalla, Geta, Plautilla* – M. WEGNER, *Macrinus bis Balbinus*, Berlin 1971. (recenzija); *Göttingische Gelehrte Anzeigen* 230, 178, 146.
- GRAČANIN, H., 2004. - Hrvoje Gračanin, Svijet antičke žene u dva južnapanonska središta, Sisciji i Sirmiju, *Scrinia Slavonica*, 4, Slavonski Brod, 15-106.
- GORENC, M., 1952. - Marcel Gorenc, *Antikna skulptura u Hrvatskoj*, Zagreb.
- GOGÉ, J., 1935. - Jean Gogé, *Les Jeux séculaires de 204 A.D.*, Paris.

- HOFFILLER, V. – SARIA, B., 1938. - Viktor Hoffiller – Balduin Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien*, Heft 1: Noricum und Pannonia Superior, Zagreb.
- HORVAT, A., 1954. - Anđela Horvat, O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i Arheoloških nalaza, *Starohrvatska prosvjeta*, III, Zagreb, 93-104.
- KIENAST, D., 1996. - Dietmar Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt.
- KRMPOTIĆ, LJ., 2002. - Ljudevit Krmpotić (prijevod s njemačkoga, pogovor i kritička obrada), *Car Franjo I. u Hrvatskoj 1818*. I, HZ, Hannover-Čakovec.
- MATTINGLY, H. – SYDENHAM, E., 1968. - Harold Mattingly – Edward Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, IV – 1. (RIC), *Pertinax to Geta*, London.
- MEISCHNER, J., 1964. - Jutta Meischner, *Das Frauenporträt der Severerzeit*, Berlin.
- MILLER, N., 1956. - N. Miller, The Army and the Imperial House, *Cambridge Ancient History*, Cambridge University Press, Cambridge.
- MÓCSY, A., 1962. - András Mócsy, *Pauly Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft IX, Pannonia*, Stuttgart, 516-776.
- MÓCSY, A., 1974. - András Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, London.
- NEMETH EHRlich, D. – RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A., 1993. - Dorica Nemeth Ehrlich – Ante Rendić-Miočević, Antička zbirka (Zbirka grčkih i rimskih spomenika), Kataloške jedinice, *Arheološki muzej u Zagrebu*, Zagreb, 129-175.
- NODELMANN, SH., 1983. - Sheldon Nodelmann, A Portrait of the Empress Plautilla, *Journal of J. P. Getty Museum*, 11, 105-120.
- PEDERIN, I., 1985. - Ivo Pederin, Franjo I. i počeci antičke arheologije u Hrvatskoj, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 78, Split, 123-150.
- RADAUŠ-RIBARIĆ, J., 1982. - Jelka Radauš-Ribarić, *Žena u seoskoj kulturi Panonije*, Etnološka Tribina, Posebno izdanje, Hrvatsko etnološko društvo, (V. međunarodni znanstveni skup, Vinkovci 1980) - *Ethnographia Pannonica*, Zagreb, 97-109.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A., 1987. - Ante Rendić-Miočević, *Antički portret u Jugoslaviji*, Katalog Izložbe, Novi Sad.
- RJEČNIK HRVATSKOGA JEZIKA, 2000. - Rječnik hrvatskoga jezika, ur. Jure Šonje, Zagreb.
- ROHDEN, P. von, 1896. - Paul von Rohden, *Pauly Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft II*, 2, s.v. *Aurelius* 46 (*M. Aurelius Antoninus Caracalla*), Stuttgart, 2434-2453.
- STEIN, E., 1910.a, - Ernst Stein, *Pauly Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft VII*, 1, s.v. *Fulvius* 101 (*C. Fulvius Plautianus*), Stuttgart, 270-278.
- STEIN, E., 1910.b, - Ernst Stein, *Pauly Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft VII*, 1, s.v. *Fulvius* 102 (*C. Fulvius Plautus Hortensianus*), Stuttgart, 278.
- STEIN, E., 1910.c, - Ernst Stein, *Pauly Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft VII*, 1, s.v. *Fulvius* 117 (*Fulvia Plautilla*), Stuttgart, 285-288.
- ŠAŠEL, J., 1974. - Jaroslav Šašel, *Pauly Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft XIV*, s.v. *Siscia*, Stuttgart, 702-741.
- ŠAŠEL KOS, M., 1986. - Marjeta Šašel Kos, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B., 1957. - Branka Vikić-Belančić, Četiri rimska portreta, *Peristil* II, Zagreb, 39-44., VRBANOVIĆ, S., 1981. – Stjepan Vrbanović, Prilog proučavanju topografije Siscije, *Arheološka*

istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 6, Zagreb, 187-200.

ZANINOVIĆ, M., 1981. - Marin Zaninović, Siscia u svojim natpisima, *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, Izdanja Hrvatskog Arheološkog društva, 6, Zagreb, 201-208.

PLAUTILLA AND THE FATE OF A PRINCESS

SUMMARY

The region of Roman Illyricum, or rather the Roman provinces of Dalmatia and Pannonia, in addition to the common values of classical culture, had specific historical, geographical, and cultural characteristics. The most interesting Roman monuments in the Archaeological Museum in Zagreb include the base for a statue of the empress Plautilla with an inscription from Sisak, two heads from Solin that are considered to depict the tragic princess and fiancée of Caracalla, later the empress Fulvia Plautilla, and several specimens of coins depicting Plautilla.

Septimius Severus returned to Rome in 202 for the celebration of the tenth anniversary of his reign, and passed through Moesia and Pannonia on his way to Rome. The route traveled is unknown, but we believe that the emperor and imperial family visited Siscia. The imperial company included the fiancée of Caracalla, Fulvia Plautilla, the daughter of the praetorian prefect Plautianus. The inscription on the base of the statue of the princess and empress Fulvia Plautilla was erected by the local Siscian government in her honour, and this inscription is one of the few preserved that contained her name. It is dated to AD 202, and Plautilla is noted in the inscription as *sponsa* and *Augusta*. Two exceptional sculptural heads can most probably be attributed as depicting Caracalla's wife Plautilla, both of supreme quality that certainly exceeds that of all other creations of that time from throughout the entire Roman Empire. The first portrait has a characteristic hairstyle with elongated partings like melon slices, enabling such a refined and elaborate effect in colour and relief. The second portrait has a quite different hairstyle that is known from the depictions on coins. The first head exhibits self-confidence, pride, and beauty, along with the joy of a princess and fiancée of the future emperor, while on the other can be seen a wistful, slightly sad expression tending directly to mournfulness, anxiety, but also uncertainty, perhaps foreseeing the tragic fate of the young wife of the heir to the throne. The figures on the coins were created on the basis of monumental portraits and faithfully reflected the appearance and hairstyle, but not all of them had to be noted in emissions. It is difficult to imagine that the coins would follow every official portrait and hence enable the study of all the variants of the same hairstyle, as there were certainly many of them, and hence they need not be attributed to other individuals.

Similarities to the hairstyle of the portrait can be noted, although not in all details, on the coinage. The coin specimens from the Archaeological Museum in Zagreb display various hairstyles. Despite certain doubts, through the analysis of the coins it is considered that both portraits depict Plautilla.

In terms of Plautilla's hairstyle, one curious element should be noted. Such a type of hairstyle appears in part of northeastern Croatia and along the southern edge of the Pannonian basin, as a specific form of combing hair for girls. Such hairstyles are only related, both as a whole and in important constituent elements, throughout all the periods of the historical heritage to the female hairstyles of the Roman imperial period. The depictions of the empresses offer firm chronological frameworks for the exact dating of certain elements in hairstyles, while the stone sculpture of that time enables closer and more accurate images in comparison with recent material. The many correspondences between these two chronologically so distant phenomena stimulate us to connect them. This style of combing hair is widespread throughout an extensive area, and has been documented as still active and in an abundance of variants exhibiting similarities to the Roman hairstyles. This leads to the question of whether such hairstyles in the Pannonian plain could represent some remnant of the Roman cultural sphere, a reflection of the culture of the Roman ruling classes, or was it perhaps an even earlier tradition, a tradition of the autochthonous population that the Romans found there after the conquest? Unfortunately, this question cannot be answered at present. It can, however, be hypothesized that the hairstyle that is worn by young Croatian women on special occasions in fact belonged to the earlier traditions that the Romans found and adopted, hence representing a convincing example of the continuity of a cultural phenomenon.

KEY WORDS: *Inscription, Siscia, Salona, Severi, sculpture, Plautilla*